

BARTHOLOMAEUS GEORGIEVIÇ'İN TÜRKLER HAKKINDAKİ "DE TURCARUM RITU ET CAERMONIIS" (1544) ADLI YAZISI VE TÜRKÇE TERCÜMESİ

Dr. N. MELEK AKSULU

Bartholomaeus Georgievic, daha 16 yaşlarında bir delikanlıyken, Mohaç seferi (29. Ağustos 1526) esnasında Türkler tarafından esir alınmış ve yazılarından anlaşılacağı üzere, 13 yıl Türklerin esareti altında kalmıştır¹.

Georgievic'in 1505-1510 yılları arasında doğduğu ve 1566 yılında öldüğü tahmin edilmektedir. Yazılarında kendisini Macar veya Sırp asıllı olarak tanıtır.

Georgievic, 1544'de ilk kitapçığı olan *De Turcarum ritu et caeremoniis* (De ritu²) ve *De afflictione tam captivorum quam etiam sub Turcae tributo viventium christianorum*³'u ve yine aynı sene *De ritibus et differentiis Graecorum et Armenorum*⁴'u yayımlar. Bundan başka, 1545'de Türklere karşı savaşa davet eden yazısı *Exhortatio contra Turcas*⁵ ve Türklerin gelecekteki çöküşünü anlatan Türkçe metnin tercümesi olan *Prognoma sive praesagium Mehemetanorum*⁶ adlı yazılarını yayımlar. *Pro fide christiana cum Turca disputationis habitae*⁷ adlı yazısında da, 29 Mayıs 1547'de Grosswardein şehrindeki bir Türk dervişiyile (Derviş Çelebi) yaptığı dinî tartışmasını anlatır.

Georgievic, bu yazılarını (*De ritibus et differentiis Graecorum et Armenorum* hariç) ileriki senelerde birkaç defa tekrar yayımlar. Ancak bunları tekrar yayımlarken, bazen bunlar üzerinde ufak tefek değişiklikler yapmış ve ya birkaç yazısını birarada toplayıp tek bir kitapçık halinde bastırmıştır⁸.

¹ bk. N.Melek Aksulu, *Die Türkerschrift 'De Turcarum ritu et caeremoniis' (1544) des Bartholomaeus Georgievic und ihre beiden deutschen Übersetzungen von 1545*, (Doktora Tezi) Ankara Üni. Sosyal Bilimler Esnt., Ankara 1989, s. 20-23.

² bk. N.M.Aksulu, *a.g.e.*, s. 67-104.

³ bk. N.M.Aksulu, *a.g.e.*, s. 111-119.

⁴ bk. N.M.Aksulu, *a.g.e.*, s. 24, 26-44.

⁵ bk. N.M.Aksulu, *a.g.e.*, s. 119-124.

⁶ bk. N.M.Aksulu, *a.g.e.*, s. 132-136.

⁷ bk. N.M.Aksulu, *a.g.e.*, s. 124-132.

⁸ bk. Franz Kdrlic, *Bartholomaeus Gjorgjevic*, MUSEION Mitteilungen II. c., Wien-Prag-Leipzig 1920, s. 19-22.

Georgieviç'in bu yazıları, 16. ve 17. yüzyıl Avrupasında gerçekten çok tutunmuştur. Hattâ Latince yazdığı bu yazılar, Avrupanın dört bir köşesinde çeşitli dillere tercüme edilmiştir.

Yazar, *De ritu* adlı eserini 1545, 1548, 1552, 1553 ve 1555 yıllarında tekrar bastırır. Ayrıca bu yazının Flamenkçeye (1544), Almancaya (1545'de birbirinden habersiz olarak iki Alman tarafından tercüme edilmiştir⁹, 1558, 1560, 1584), Lehçeye (1548, 1628), Fransızcaya (1545, 1600), İtalyancaya (1548, 1573, 1582), Çekçeye (1567), İngilizceye (1570) tercümeleri mevcuttur.

De ritu adlı yazısında Georgieviç okuyucularına Türkler hakkında kısa bir rapor sunmaktadır. Yazısını üç temel konu etrafında toplar: din, ordu ve Türklerin günlük yaşayışları. Kitapçığın son bölümünde kısa bir Türkçe- Latince sözlük ilâve edilmiştir. Bunun, Avrupa'da basılan ilk Türkçe sözlük olduğu tahmin edilmektedir. Buna ilâveten bir de, Türkçe selâmlama şekilleri, rakamlar, dil bilgisi kuralları ve bir Türkle bir Hristiyan arasında geçen kısa bir diyalog vardır¹⁰.

Daha yazısının başında, bu kitapçığı, başka yazarların etkisi altında kalmadan kendi bilgi ve gözlemlerine dayanarak yazdığını vurgulamaktadır¹¹. Bu tür yazılar genellikle günlük türüne girer. 15.-16./17. yüzyıllarda yazılan Türkler hakkındaki yazıların çoğu günlük veya seyahatname türündendir. Yani yazar, bu tür yazılarda anlatımı boyunca kendisini gizlemez ve kendisini katmaktan çekinmez. Zaten Hümanizm akımının hüküm sürdüğü 16. yüzyılda, insan (homo) unsuru ön plana geçtiğinden olacak ki, kendi bilgi ve gözlemlerini anlatan yazılar epey artmıştır. Halbuki Georgieviç, kendi bilgi ve gözlemlerine dayanarak yazdığı *De ritu*'da mümkün olduğunca kendisini soyutlamak istemiştir. Böylece bu yazı günlük türünden uzaklaşıp daha çok bir rapor havasına bürünmektedir. Dernschwam, Schweigger ve Busbecq gibi kendi çağdaş yazarlara kıyasla, Georgieviç *De ritu* adlı yazısında oldukça soğuk ve donuk bir anlatım tarzı kullanmıştır. Fakat bu anlatım tarzı onu kısmen olumlu yönde etkilemiş olabilir. Meselâ kendisi Türk dostu olmadığı halde, Türklerin birçok

⁹ bk. N.M.Aksulu, *a.g.e.*, s. 13-14-143-158.

¹⁰ bk. W.Heffening, *Die türkischen Transkriptionstexte des B. Georgievits*, DMG, Leipzig 1942.

¹¹ Bartholomaeus Georgieviç, *De Turcarum ritu et caeremoniis*, Antwerpen 1544, s. 3a-3b: "nihilque mutuabor ab aliis scriptribused summa fide, quod coram vidi, et longo asu dici, pro ingenij mei tenuitate summissem et modeste describam."

olumlu iyi yönlerini gizlememiştir: Türk ordusunun disiplini ve kahramanlığı; Türklerin soğukluğa, açlığa ve susuzluğa karşı dayanma güçleri; Türklerin Hristiyanları mahkemede kendilerinden ayrı tutmamaları ve eşit davranmaları; avcılıktaki ustalıkları; insanlara karşı olduğu gibi hayvanlara karşı da iyilikte bulunmakta olmaları; okullarda kız çocuklarına da eğitim fırsatı vermeleri; fakirlere ve yolculara yardım amacıyla yapılan hayır kurumları; Türk yemeklerinin lezzetli oluşu ve bol meyva sebze yetiştirmeleri gibi...

Georgievic'in Türkler hakkındaki olumsuz düşünceleri en çok dinî konularda ağırlık kazanmaktadır. Meselâ, Türk din adamların bilgisizlikleri; Türklerin inanç sebebiyle değil de sadece ticarî amaçla hacca gitmeleri gibi. Bundan başka, Georgievic bir de kendi ülkesindeki el sanatları ustalarını Türkiyedekilerle kıyaslar ve Türkleri bu konuda oldukça yeteneksiz bulur. Türklerin, Hristiyan esirlerine karşı, özellikle kadın esirlere karşı zalimce tutumları ve Türkiye'de yaşayan gayrimüslim ailelerin erkek çocuklarını alıp götürmeleri de Georgievic'in Türkler hakkındaki olumsuz izlenimlerindedir.

Türkler hakkındaki bu yazının son bölümünde, Georgievic bundan önce takındığı oldukça tarafsız sayılan tutumunu terk edip, Müslümanlara ve Hz. Muhammed'e karşı duyduğu nefretini dile getirir. Böylece, Türklerin iyi yönleri hakkında yazdıklarını bir kalemde silmiş oluyor. Ancak Georgievic, bu yazının sonraki baskılarında isabetli bir kararla bu kısmı çıkartır, zira bu paragraf yazının kalitesini bozmakta ve tarafsızlığına gölge düşürmektedir, ayrıca eserin anlatımı içinde bir bütünlük sağlayamamaktadır.

Yazar, haliyle bir Avrupalıya ilginç gelen konulara değinmiştir. Bazen de Türkleri Avrupalılarla kıyaslamıştır. Bir takım Türk veya İslamiyete dayalı tabirleri Hristiyanlığa veya Antik anlayış çerçevesi içine uydurmaya çalışması tabii ki bazı yanlışlara sebep olmaktadır; meselâ Gorgievic (birçok Avrupalı gibi) Türklerin Ramazan Bayramını Paskalya olarak, "Nefes-oğlu"nu da Kutsal Ruhun oğlu¹² olarak nitelemektedir. Ayrıca Antik kültüründen gelen "Tanrıça" deyimini birkaç defa kullanmıştır: Aşık için Aşk Tanrıçası, Nasip için Kader Tanrıçası¹³ gibi.

Georgievic başka yanlışlara da düşmüştür. 25. bölümde yazar, Türklerin, vücudun belirli yerlerinde bulunan kılları aldıklarını ve eğer

¹² bk. N.Melek Aksulu, *a.g.e.*, s. 93-97.

¹³ bk. N.M.Aksulu, *a.g.e.*, s. 91-92.

oradaki kıllar temizlenmeden camiye girerlerse o zaman ceza olarak ateşe atıldıklarından bahseder. Georgievic, bu "ateşe atılmak" tabirini dünyevî anlamda ele almıştır. Halbuki İslamiyette, Avrupa'da o zamanlar alışagelmış olan "insanları yakarak cezalandırma geleneği" hiç birzaman uygulanmamıştır¹⁴. Burada "ateş" kelimesiyle esasında "Cehennem ateşi" kastedildiğini herhalde Georgievic aklına getirememiş olmalıdır.

Osmanlıların ceza hukuku, eskiden beri Avrupalıların ilgisini büyük çapta çekmiştir. Avrupada 16.-17. yüzyıllarda yazılan Türkler hakkındaki yazıların hemen hemen hepsinde bu konuya değinilir, buna ait ilginç gözlemler dile getirilir¹⁵. Georgievic de, 26. bölümde, bu tür gözlemlerini okuyucularına nakletmektedir.

Georgievic özellikle askerî konularda iyi gözlemci olup, okuyucularına geniş çapta bilgi vermeye çalışmaktadır. Ancak dinî konularda oldukça ön yargılı tutum içerisinde ve bundan dolayı da gözlemleri epey eksik kalabilmekte veya yanılırlara düşmektedir. Daha kitabın başlarında, Hz. Muhammed hakkında okuyuculara yanlış bilgi vermektedir. Ne gariptir ki, Hac'dan ve Mekke'den bahsederken de, Kâbe'den hiç söz etmez. Onun yerine, camiinin kubbesinden aşağı sarkıtılan, altından olan bir ayakkabıdan bahseder. Buradan anlaşılıyor ki, Georgievic Müslümanların hacları hakkında yanlış ve eksik bilgi edinmiştir. Ayrıca, kurbandan söz ederken, adak niyetine kurban edilen hayvanlardan bahseder, ancak kurbanla ilgili bu bölümde, Kurban Bayramından ve gerçek anlamda müslümanlıkdaki kurban kesme olayından söz etmez. Oruç vakitleri hakkında da - birçok Avrupalı gibi- okuyucularına yanlış bilgi verir.

Georgievic'in üzerinde hiç durmadığı bir konu da Osmanlı sanatıdır; yani Osmanlılardaki mimarî eserler (camiiler, köprüler v.s.), dokumacılık (halı, kilim), minyatür, çini gibi. Fakat yazarın bu konuya hiç değinmemiş olması çok olağandır. Zira Türkiye'ye bir esir olarak gelmişti ve bir turist gibi etrafı dolaşıp sanat eserleriyle ilgilenecek ne maddî ne de manevî imkâna sahipti.

Georgievic'in Türklerle ilgili bu yazısı oldukça kısa, ama muhteva yönünden oldukça zengin sayılır. Herhalde bütün Avrupa'da bu kadar çok ilgi görmesinin sebebi işte bu olsa gerek!

¹⁴ bk. Franz Taeschner, Georgios Gemistos Plethon. Anhang. Über einige Falle von Ketzerverbrennung bei den Osmanen in: *Der Islam*, c. 18, Berlin -Leipzig 1929-31, s. 241.

¹⁵ Adam Wenner, Tagebuch der Kaiserlichen Gesandtschaft nach Konstantinopel 1616-1618, *Veröffentlichungen des Finnisch-Urgischen Seminars an der Universität München*, serie C.. c. 16.

Georgievic ve eseri hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra, bu eserin Türkçe tercümesini sunmak istiyorum. Bu tercüme doğrudan doğruya orijinal olan Latince metinden değil de, Prof. Dr. Wilfried Buch'un Almanca tercümesinden Türkçeye tercüme edilmiştir. Ancak orijinal metinde mevcut olan yazarın ithaf yazısı ve son bölümde bulunan Türkçe-Latince sözlük, Türkçe selâmlama şekilleri, bir Türkle bir Hristiyan arasında geçen diyalog ve dil bilgisi kuralları tercüme edilmemiştir.

DE TURCARUM RITU ET CAEREMONIIS (ANTVERPEN 1544)'İN TÜRKÇE TERCÜMESİ:

Türklerin İbadetleri ve Dinî Törenleri Hakkında,

13 yıl boyunca Türklerin esareti altında bulunan ve herşeyi kendi edindiği tecrübeleriyle öğrenen Macar asıllı bir Kudüs hacısı, yazar Bartholomaeus Georgievits.

İlave olarak, İranlılara¹⁶ ait birçok konuşma tarzları, sayılar, selâmlamalar ve cevaplar.

(1) Türklerin menşei hakkında

Birinci Bölüm

Ermenî tarihçilerine göre, Türkler "İsmailî" denilen Skythien soyundan, yani İsmail halkından gelmektedirler. Ermenî tarihçileri, askerleri tarafından hainlikle ve adaletsizlikle suçlanan Ermeni kralın bir komutanı, Türkleri Hazer dağından ve Kafkasya geçitlerinden geçirdiğini anlatmaktadırlar.

Türklerin menşei hakkında daha geniş yer vermek istemiyorum. Bunun yerine, bu halkın dinî merasimlerdeki geleneklerinden, evde ve ordu da kurdukları düzenden bahsetmek istiyorum.

Bütün bunları başka yazarların eserlerinden almadan, kendi gördüklerimi ve uzun sürede edindiğim tecrübelerden öğrendiklerimi sadıkane bir biçimde, kısa ve öz olarak aklımın yettiğince yazacağım.

(2) Mehemmet'in menşei hakkında

Mehemmed'in (bizimkiler Machomet olarak bilir) menşei hakkında büyük şüpheler vardır ve onun bir İranlı mı yoksa bir Arap mı olduğu hususunda yeterince bilgi yoktur. Osmanlıların Şah veya Sultan diye ad-

¹⁶ Yazar, İranlılarla Türkleri birbiriyle karıştırmaktadır.

landırdıkları kraliyet soyundan gelen bir İsmailî olduğu düşüncesi en doğrusu olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, Mehemed'in doğduğu sırada beş bin kadar putun düşüp kırıldığı söylenilmektedir. Bu mucizevî olay ya bizim acizliğimizin işaretidir, ya da bizim mahvolmamızdan çıkan uydurma bir söylentidir.

(3) İbadethaneleri hakkında

Türklerin, büyük masraflarla inşa edilen muhteşem ibadethaneleri vardır. Türkler kendi dillerinde buna "Mescit" demektedirler. Bu ibadethanelerin içinde hiç bir resim yoktur, sadece Arapça olan şu yazıyı gördüm: "La illah ilellah, Mehemed Irretsul allah, tanre bir peygamber hak". Bunun karşılığı şudur: Allah'dan başka hiçbir tanrı yoktur, Mehemed onun elçisidir, Yaratan tek ve peygamberler eşittir¹⁷. Bundan başka bir de şu sözler mevcuttur: "Fila galib ilellah". Anlamı şudur: Allah kadar kimse güçlü olamaz. Ayrıca ibadethanelerin içerisinde yağla yakılan bir çok lambalar vardır ve içerisi tamamıyla beyaza boyanmıştır. Zemin şayak ile kaplanmıştır ve yukarıdan duvar halılarıyla bezenmiştir. İbadethanenin yanında şaşırtıcı yükseklikte bir kule vardır. İbadet vakti geldiğinde, kuleye onların imamları çıkar ve parmaklarıyla kulaklarını tıkayarak yüksek sesle "Allah Hechber" sözünü üç defa tekrar eder. Bunun anlamı: Tanrı tektir, gerçektir. Bunu duyanlar, eşraftan olsun, avare avare dolaşanlar olsun, ibadetten yükümlü olan herkes bir araya gelirler. İmam kuleden aşağı iner ve onlarla birlikte dua eder. Bunu, vazifesi gereği günde beş defa gündüz ve gece boyunca yapması gerekir.

Dua etmesi gereken herkes, ellerini, ayaklarını ve ayıp yerlerini yıkar. Sonra da üç defa başlarına su sıçratırlar ve şu sözleri söylerler: "Elhemdu lillahi". Anlamı: Allah'a hamd olsun. Sonra ayakabılarını - buna "paşmak" derler - çıkarırlar ve ibadethanenin kapısının önünde bırakıp içeri girerler. Bazıları yalınayak, bazıları da temiz ayakkabılarıyla girerler. Buna "mes" denilmektedir. Bunlarla (kirli) yere basmamaktadırlar.

Kadınlar hiçbir zaman erkeklerle biraraya gelmezler. Erkeklerin onları görüp duyamayacağı, kendilerine ait özel yerleri vardır. Kadınlar ibadethaneye çok ender giderler; meselâ Paskalya ve "Cuma günü".

Gece saat dokuzdan onikiye kadar, yani gece yarısına kadar dua ederler. Dua etmeleri esnasında vücutlarını devamlı hareket ettirirler ve

¹⁷ Georgievic "Peygamber hak" sözünü yanlış anlamış.

yüksek sesle bağırırlar, öyle ki, sonunda fiziksel ve ruhsal açıdan bitkin bir hale gelerek yere kapanırlar.

Eğer kadınlardan biri ibadetten sonra kendisinin gebe kaldığına inanırsa, o zaman kutsal Ruhun inayetiyle gebe olduğunu düşünür. Doğan çocuğa da kendi dillerinde "Nefesoğlu" derler, yani ruhun veya kutsal ruhun oğulları anlamını taşır. Bütün bunlar, bana kadınların hizmetçileri tarafından anlatıldı. Buna bizzat kendim şahit olmadım ve zaten erkeklerin, bu tür şamatalar esnasında, kadınların içinde bulunmaları imkânsızdır.

Erkeklerin ibadetlerinde (efendimle birlikte) sık sık bulundum. Töreleri şudur: ibadetleri esnasında şapkalarını (kendi dillerinde "takke" derler) çıkartmazlar, sadece parmak uçlarıyla hafifçe sanki şapkalarını yukarı kaldıracaklarmış gibi dokunurlar ve sonra dizlerinin üzerine çöküp yeri birkaç kez öperler. Dinî törenleri esnasında bir Hristiyanın bulunmasını doğru karşılamazlar. Düşüncelerine göre, bu pis insanlar (öyle diyorlar) ibadet yerlerini kirletmektedirler. Gerçekten de Hristiyanlar, onların âdetlerinde alışa geldiği gibi sık sık yıkanmazlar.

İmam, va'z kürsüsüne çıkarak iki saat kadar vaaz eder ve tören bittikten sonra da iki erkek çocuğu kürsüye çıkar ve orada ilahî söyler. Bu da sona erdikten sonra, imam oradaki insanlarla birlikte meyuz bir sesle ilahî söylemeye başlar, bu esnada bedenini her iki yana doğru hareket ettirir ve "La illah ilelah" der. Allah'tan başka illâh yoktur anlamına gelir. Bu, takriben yarım saat sürer. İlâhî okuyarak ve va'z vererek geçen bu dua ve tören, her gün yapılmamaktadır, sadece oruç tutma günlerinde ve merasimlerde, ayrıca perşembe gecelerinde saat dokuzla oniki arasında yapılır. Cuma günleri (o gün Mehmed'in doğduğunu söylemektedirler) onlara göre manevi değer taşır.

(4) Oruçları hakkında

Kendi dillerinde "oruç" diye adlandırdıkları günleri vardır. Her yıl bir ay ve bir hafta kadar oruç tutarlar, fakat her yıl değişik zamanlarda oruç tutarlar; meselâ bu yıl ocak ayında oruç tutarlarsa, gelecek yıl da şubat ayında oruç tutarlar ve böylece devam eder; öyle ki, 12 sene içerisinde bir sene ve 12 hafta tanıya olan farzlarını yerine getirirler.

Oruç esnasında gündüzleri hiçbir şey içmezler, ne su içerler ne de ekmek yerler. Yıldızlar belirlendiği vakit, arzu ettikleri herşeyden yiyebilirler, ancak boğularak öldürülmüş hayvan ve domuz eti yemeleri yasaktır. Boğularak öldürülen hayvana "murdar" derler. Bu, leş veya temiz olma-

yan bir şey anlamına gelir. Oruç tutmaları bittikten sonra, Paskalya'yı büyük bir törenle üç gün boyunca kutlarlar. Buna kendi dillerinde "bayram" derler.

Parmak ve ayak tırnaklarına özel bir merhem sürerler. Buna "kına" derler. Bu merhem tırnakları kırmızıya boyar. Aynı sıvıyla atların kuyruklarını ve nallarını da boyarlar. Bu boya uzun süre kalıcıdır ve bu ne yıkamakla çıkar ne de ovalamakla. Bu rengin gitmesi için ancak kökünden yeni tırnağın çıkması gerekir. Sanki tekrar tekrar boyarlarmış gibi görünüyor, fakat eldeki boyayı ancak sık sık yıkayarak çıkarmak mümkündür. Kadınlar bu boya ile sadece tırnaklarını değil, ellerini ve ayaklarını da boyarlar.

(5) Sünnetleri hakkında

Kendi dillerinde "sünnet" derler. Erkek çocuk, yahudilerde olduğu gibi, daha henüz sekiz günlükken sünnet edilmeyip, konuşabildiği (dua edebildiği) zaman, yedi veya sekiz yaşını doldurduğunda sünnet edilir. Zira, kendilerine göre mukades sayılan, iman ettiğine dair sözleri - daha önce bahsettiğimiz ibadethanelerinde yazılı olan sözleri - sünnet edilmeden önce, çocuğun işaret parmağını kaldırarak söylemesi gerekir. Çocuk, sünnet olması için ibadethaneye götürülmez, ebeveyleerin evinde sünnet edilir.

Bu tür törenlere çok sık şahit olmuşumdur. Tören şöyle olmaktadır: Öncelikle arkadaşlarını çağırırlar ve onlara çok lezzetli yiyecekler hazırlanır. Yiyebilecekleri, yasaklanmamış her çeşit et pişirilir. Zenginler genellikle sığır keserler. Bu sığırın derisi yüzülür ve içi temizlenir ve sonra içine bir koyun konulur. Koyunun içine de bir tavuk. Tavuğun içine de bir yumurta. O günün şerefine bunların hepsi kızartılıp yenilir. Doktor, vazifesi gereği, çocuğun erkeklik organının baş kısmındaki üst deriyi küçük bir kıskaçla yakalar. Çocuğun korkusu geçsin diye, doktor onu ertesi gün sünnet etmek istediğini söyler ve oradan ayrılır. Kısa bir süre sonra, hazırlıklar için gerekli birşeyi unutmuş gibi yapıp, geri döner ve hiç beklenilmeyen bir anda deriyi keser. Yaranın üzerine biraz tuz ve ayva¹⁸ koyar. Böylece çocuğa "müslüman", yani sünnetli denilir.

Fakat çocuğa sünnet edildiği gün değil de, doğar doğmaz isim takılır. Kraloğullarının isimleri özellikle şunlardır, meselâ: Salomon anlamında

¹⁸ Georgievic "mali cotonei" (ayva) kelimesini "cotonum" (pamuk) kelimesiyle karıştırmıştır. Daha sonraki baskılarında bu hatasını düzeltmiştir.

olan "Süleyman", barışın prensi anlamında olan "Sultan Selim", istenilen bey anlamında olan "Murat bey" ve "Mustafa" v.s. Prens çocuklarının isimleri: "Pirin", "Hayradun", "Haydar", "İbrahim". Daha alt seviyedeki beylerin, yani "Sipahi", "Çavuş" ve "Eminler" in isimleri: "Bayram", "Memmi", "Mehmet", "Ali", "Ahmet Çelebi", "Beyazıt", "Harun", "Hüsrev". Ötekilerin isimleri de "Musa", "Yunus", "İskender", "Ferhat", "Ferruh". Tutukluların ve hizmetkârların çocuklarına genellikle hızlı (cesaretli) anlamına gelen "Seremet" adı takılır.

Üç günlük ziyafetten sonra, çocuk büyük bir tantanayla banyoya sokulur. Sonra çocuk tekrar evine getirildiğinde, misafirlerin huzuruna çıkar. Misafirler ona hediye verir: bazıları ipekten elbise, bazıları gümüşten bardak, bazıları para veya at hediye eder. Her misafir kendi kesesine ve arzusuna göre hediye verir.

Kadınlar, müslüman olmaları için sünnet edilmezler, sadece imanlarını tasdikleyen sözü (yukarıda bahsi olmuştu) söylemeleri yeter.

Bir Hristiyan kendi arzusıyla Muhammed'i kabul eder ve kendisini sünnet ettirirse (verdikleri ağır vergi nedeniyle çok sık görülmektedir), o zaman şehrin bütün sokak ve meydanlarında dolaştırılır. Davullar çalınır, hediyeler verilir ve vergiden muaf tutulur. Bu vergiye kendi dillerinde "haraç" derler. Bu amaçla birçok Rum ve Arnavutlar kendilerini sünnet ettirirler.

Fakat eğer biri, bir Müslümanı döver veya ona hakaret ederse veya Mehemed'e dil uzatırsa, o zaman o kişi zorla sünnet edilir (bu duruma, Rumların bir tarikatına mensup bir piskoposun başına geldiğini görmüştüm), fakat ona hiçbir şey hediye edilmez, ancak yine de öteki Müslümanlarda olduğu gibi, vergiden muaf edilir.

(6) Din adamları hakkında

Kendi dillerinde "Talismanlar" olarak adlandırdıkları din adamları, öteki alelade insanlardan ve en yüksek mertebedeki din adamlarından (bizde piskopos olur) da bir farkları yoktur ve fazla bilgi sahibi olmazlar. "Kuran"ı ve "mushaf"ı okuyabilmeleri yeterlidir. Bunları tercüme edebilen kişi oldukça bilgili sayılır. Çünkü Kuran ve musaf Türkçe yazılmamıştır. Mehemed bunları Arapça dilinde nakletmiştir. Başka bir dile tercüme ederek yazmak büyük günah sayılmaktadır.

Dinadamları cemaat tarafından seçilirler, fakat yaptıkları iş karşılığında hükümdarlardan ücret alırlar. Karıları vardır ve öteki insanlar gibi gi-

yinirler. Çok çocuğa sahip olmaları nedeniyle, aldıkları parayla geçinmiyorlarsa, esnaflık yaparlar ve hür insana yakışacak işlerde çalışırlar: okulda ders verirler veya kitap yazarlar. Onlarda matbaacı (ressam) görmedim, ama en iyi şekilde kitap yaparlar. Bazıları terzilik, ayakkabıcılık, veya buna benzer sanatla uğraşırlar.

(7) Okulları hakkında

Eğitimleri için okulları vardır. Bunlara kendi dillerinde “okumayerleri” derler. Öğretmenlere “Hocalar” derler. Bunlar erkek veya kadın olabilir, fakat kadın erkek ayrı yerlerde ders verirler. Erkekler erkek öğrencilere, kadınlar da kızlara ders verirler. Astronomi, felsefe ve edebiyat öğretirler. Öğrenirken berrak bir sesle bağırırlar ve bedenlerini her iki yana sallarlar.

Sanat müzikleri yoktur, fakat şarkılarını muhtelif kurallara göre teşkil ederler: 11 heceli olması gerekiyor. Bunun için misal olarak şu parçayı vermek uygun olur. Bu şarkılara “beyitler” denilir:

“Bir iken beş on eyledim derdumi
Yaradandan istemişem yardumi
Terk eyledum zahmanumi¹⁹ yurdumi²⁰
Neyleyim yenemezsem gönlümü.”

Bunlar, bir tanrıçanın aşk şarkılarıdır. “Aşık” sevgi (aşk) tanrıçası demektir.

(Georgievic sonra yukarıdaki şiirin latince tercümesini verir)

(8) Keşişleri hakkında

Onların keşişleri de vardır. Bunlara “Dervişler” derler. Birbirinden farklı değişik dervişleri vardır. Özellikle birbirinden farklı üç çeşit tarikatları vardır.

İlk tarikata mensup dervişler hiç birşeye sahip değillerdir. Neredeyse tamamıyla çıplak bir vaziyette dolaşırlar, sadece ayıp yerlerini koyun postuyla örterler. Kışın soğuk havalarda da sırtlarını örterler. Yan taraflarını,

¹⁹ Farsçada “zahm”, “bina, saray” anlamındadır. Georgievic de bu kelimeyi “patria” (:vatan) olarak doğru tercüme etmiştir. bk. Heffening, *a.g.e.*, s. 123.

²⁰ bk. Heffening, *a.g.e.*, s. 123. Heffening’e göre, Georgievic “yurdumi” kelimesini lat. “visitatio” olarak tercüme ederek yanlış yapmıştır. Halbuki “yurt” ve “ziyaret” kelimeleri eş anlamlıdır, yani dervişler tekkelerine aynı zamanda “yurt” ya da “ziyaret” de derlerdi.

ayaklarını ve başlarını hiç örtmezler. Türklerden ve Hristiyanlardan para dilenirler. Dilenirken "Allah için" derler. "Maslak" adında bir otu yedikten sonra kendilerinden geçerler, öyle ki kendi göğüs ve kollarını kanatırlar ve sanki hiç acı çekmiyormuş gibi davranırlar. Yanmakta olan bir ağaç mantarı dervişin başına, göğsüne veya ellerine konulup, kül haline gelinceye kadar orada kalır.

Görmüş olduğum diğer tarikata mensup dervişler ise erkeklik organlarını delip birbuçuk kilo ağırlığında madenî halka geçirirler. Bunu, namuslarını korumak için yaparlar.

Üçüncü tarikat mensupları ise genellikle pek dışarı çıkmazlar, gece gündüz ibadethanede kalırlar. İbadethanenin yanında küçük barakaları bulunur. Elbisesiz, ayakkabısız ve açık başla dolaşırlar, üzerlerine sadece bir gömlek giyerler. Oruç tutarlar ve gelecek şeyler hakkında tanrının onlara bilgi vermesi için gün boyu dua ederler. Eğer hükümdar savaşa çıkmak isterse, o zaman bu dervişlere danışır.

(9) Evlilik akidleri hakkında

Kendi dillerinde "evlenmek" derler ve bu şöyle olur: Evlilik yeminini etmeden birbirlerini alırlar. Erkek kızı çeyizsiz satın alır. (Bu konuda, Romalıların törenlerinden tamamıyla farklıdır, zira Romalılar gelinlerini değil damatlarını satın alırlardı.) Gelinin kendine ait hiçbir mücevheri yoktur. Damadın bütün bunları alması ve ayrıca kayınpederine de istediği parayı ödemesi gerekir.

Genellikle ya kısırlık ya da kötü huylar boşanmaya sebep teşkil eder. Boşanmalarına karar veren bir hakimleri vardır.

Köle olan erkek ve kızlar da evlenebilir, ama doğacak çocukları hep hizmetkâr olarak kalır.

(10) Hac seferleri hakkında

Hac seferine çıkanlara "Hacılar" denilmektedir. Hac seferi, kendilerinin kutsal sayılan Mekke şehrine yapılıdır. Hristiyanlar için Kudüs ne kadar kutsalsa, onlar için de Mekke o kadar kutsaldır. Mehemmed'in orada öldüğü söylenir. Fakat onlar için hacseferi ibadet amacı taşıdığı kadar ticarî amaç da taşır. Mekke'de, ibadethanenin kubbesinde asılı duran "çarık" diye adlandırdıkları altundan ayakkabıya baktıktan sonra, saf ketenden olan kumaşı satın alıp evlerine dönerler ve orada bu kumaşı büyük bir

kârla satarlar. Bazıları, yurtlarına döndüklerinde sokaklarda dolaşarak gelip geçencilere Allah rızası için su ikram ederler. Ötekiler de normal hayatlarına devam ederler.

(11) Bakım yurtlarının vakıfları hakkında

Her şehirde bakım yurtları vardır. Bunlara kendi dillerinde “İmaret” derler ve bunlar ölen hükümdarlarının vasiyetnameleri uyarınca vakfedilmiştir. Orada fakirlere ve yolculara yemek verilir. Verilen yemek bazen “Pirinç çorbası” dedikleri etli pilav, bazen de “Buğday aşısı” dedikleri, buğdaydan yapılmış bir tür püre. Bu, geleneksel yiyecekleridir. Bunun yanında ayrıca bir de oldukça büyük bir ekmeğe verilir. İçecek olarak suyu tercih ederler. Hiçkimse bu bakım yurtlarında yatamaz ve geceyi geçiremez. Bunun için, bedavadan kalınabilecek başka bir yer yapılmıştır. Oraya kendi dillerinde “Kervansaray” derler. Ancak orada da geceyi yatakta değil, ot ve saman üzerinde geçirirler.

(12) Kurbanları hakkında

Genellikle adak adadıkları zaman, kurbanlık hayvanları kurban ederler. “Kurban” kelimesi, Türkçe ve Arapçada aynıdır. Hasta olduklarında veya sıkıntı veya tehlike içinde bulduklarında kendi imkânları dahilinde, koyun veya sığır adak ederler. Hayvanı, Yahudiler gibi yakarak kurban etmezler. Hayvan kesilir, derisi, başı, bacakları ve etin dörtte biri hocaya, ikinci dörtte biri fakirlere, üçüncü dörtte biri komşulara, geri kalanı ise kurban edenin kendisine kalır ve bunu eş dostlarıyla birlikte yer.

Biri adakta bulunur da, hastalıktan veya bulunduğu tehlikeden kurtulmazsa, o kişi adağını yerine getirmekle yükümlü değildir. Eğer sen bana verirsen, ben de sana vereceğim düşüncesi hakimdir. Bu türde adakta bulunma, Rum ve Ermenilerde ve hristiyanlık inancını taşıyan Asya’daki öteki milletlerde gelenek haline gelmiştir.

(13) Vasiyetnameleri hakkında

Bir Müslüman öleceği vakit bir vasiyet bırakmak istiyorsa, ahabap ve komşularının, yanına gelmesini ister; ölmeden önce, bir bakım evine veya ibadethaneye veya insanların bulunduğu başka kurak bir bölgeye kuyu veya yahuatta su kanalı açılması için vasiyette bulunur. Genellikle Allah rızası için (buna “Hayır için” derler) veya kendi vicdanları için (“Gsiantsi”?) vasiyette bulunur.

Bazıları da, tutuklu birini veya satın alınmış bir esiri veya hizmetkârı serbest bırakır. Türk kadınları ise (bunların çoğu bâtila inanır), savaşçılara bol miktarda para verirler, Hristiyanları öldürsünler diye. Böylece ruhlarının huzur içinde olacağına inanırlar. Hükümdarlar ve yüksek mevkiye bulunan öteki Beyler, camilerin ve bakım evlerin inşa edilmesini isterler.

(14) Tedfin Merasimleri hakkında

Müslümanlardan bir erkek ölürse, erkekler tarafından; ama eğer bir kadın ölürse, kadınlar tarafından gömülür. Cesedi yıkarlar ve güzel bir ketenli kumaşa sararlar. Sonra onu şehir dışına bir yere gömerler. Şehir içine veya ibadethaneye gömmeyi büyük günah sayarlar. Kaideye göre, en önde dervişler ellerinde büyük mum taşıyarak yürürler, hocalar (din adamları) dervişleri takip eder ve mezarlığa gelinceye kadar şarkı (illahiler) söylerler. Fakir biri öldüyse, cenaze masraflarını ödemek için, ev ev dolaşip para toplanır.

(15) "Türbe" diye adlandırdıkları mezar abidesinin yapısı hakkında

Hükümdara ait bir tabutun (mezar abidesinin) üzerine bir ibadethane inşa edilir. Hükümdarlar, şehrin içerisinde gömülürler. Fakirlerin ve zenginlerin kabirleri yüksek yapılı; takriben kilise mihrabı yüksekliğinde olur. Kabrin üzerinden hiçbir hayvanın atlamaması ve üzerine pislememesi için, yüksek yapılı. Ölünün yakınları, oraya sık sık derin bir üzüntüyle gelirler. Ölünün ruhu için yemek getirirler. Kabrin üzerine ekmek, et, peynir, yumurta ve süt koyarlar. Dokuz gün boyunca süren bu yemek, (tıpkı putperestlerin geleneklerinde görüldüğü gibi) ölünün ruhu içindir. Bu yemeği, fakirler, hattâ göklerdeki kuşlar veya karıncalar yer.

İnançlarına göre, sadakanın kime verildiği önemli değil, ister insana verilsin, isterse hayvana verilsin, tanrı için fark etmez. Önemli olan, verilen sadakanın Allah rızası için verilmesidir. Kafesteki kuşları sırf serbest bırakmak için satın alanları, çok gördüm. Bazıları da Allah rızası için balıklara ekmek atarlar. Bunun için Allahın onları mükâfatlandıracağını inanırlar.

(16) Orduları hakkında. İkinci Bölüm.

"Osmanlı hanedanlarından Hünkâr Sultan Süleyman" diye adlandırdıkları hükümdarları vardır. Bu hükümdarın ilk oğlu şimdi aşağı yukarı yirmiüç yaşındadır. Adı "Mustafa"dır. Bu oğlu, zulüm ve acımasızlıkları-

la öteki kardeşlerini geçmiştir. Hattâ bir an önce hükümdar olmak için, kendi babasını bile öldürmeye teşebbüs edebilir.

Hükümdarın iki emiri vardır, bunlara “Sancak Beyi” deniliyor. Bunlardan biri Avrupa topraklarında, öteki de Asya bölgesinde bulunmaktadır. Daha alt mevkiide, bu Beylerin vekili olan “Tımarcılar” vardır. Bunların emri altında askerleri vardır. Savaşta, bu askerler, verilen emri derhal yerine getirmeleri gerekiyor, yoksa asılarak cezaya çarptırılıyor.

“Paşalar” (“baş” olarak tercüme edebiliriz) sayıca çoktur. Daima hükümdarın yanında bulunurlar, çünkü hükümdarların müşaviridirler.

“Silahtarlar” hükümdarları korur, peşinden ayrılmazlar. Ayrıca bir de “Kapıcı Beyler” diye adlandırdıkları hazineدارlar, başvekil sıfatında olan “Beyler” ve vergi karşılığında çocuk veya para toplayan “Eminler”, hafif silah taşıyan “Sipahiler” diye adlandırılan süvariler, ayrıca “Ulaklar” diye adlandırılan birçok haberciler ve ayrıca bundan başkaları da hükümdarı (saray efradını) devamlı takip ederler.

(17) Beylerin²¹ mevkiileri hakkında

Hiç bir Bey, sahip olduğu toprakları veya şehri miras yoluyla elde etmez ve kendisi öldükten sonra da, hükümdarın müsaadesi olmadan bu topraklar çocuklarına kalmaz. Bir Bey belirli bir araziye istediği takdirde, şu işlemler yapılır: Bu topraklardan Bey’in eline ne kadar geçeceği hesaplanır. Türk (hükümdar) bir de, bu gelirle senede ne kadar asker yetiştirebileceğini tespit eder. Böylece Bey de tespit edilen sayıya göre asker yetiştirmesi gerekir. Emir verilir verilmez, Bey, askerleriyle birlikte anında hazır vaziyette bulunması gerekir. Aksi takdirde, Bey bunu kafasıyla ödemesi gerekir. Hastalıktan başka hiç bir mazeret kabul edilmez. Türk (hükümdar) isterse onu azleder. Eğer Bey ölünceye kadar yerinde kalırsa, mirasçıları onun yerine geçebilir, yapılan anlaşmayı sürdürebilirler. Eğer hükümdar buna razı olmazsa, bu durumda o topraklar başka birine devredilir.

Beylerden biri hükümdarla konuşmak isteyince, hükümdara bakmayı yere bakması gerekir, zira hükümdarın yüzüne bakmak yasaktır.

²¹ Georgievic esasında “Bey” kelimesini kullanmamıştır: Yüksek mevkiide bulunan kişi, yani prens, dük ayanında olan kişileri kast ediyor.

(18) "Gaziler" in durumu hakkında

"Gaziler" diye adlandırdıkları askerler, iyi eğitilmiş ve tecrübeli savaşçılardır. Düşmana yaptıkları ilk saldırıda, mızraklarını kullanırlar. Kalkan, mızrak ve paladan başka silahları yoktur. Bizimkiler gibi, zırh ve başlık kullanmazlar. Mızrakları kırıldığında, palalarını çıkarırlar ve kendilerini kalkanla korurlar. Erkekçe dövüşürler ve düşmanın başını ve ellerini hedef almaya çalışırlar, düşmanı öldürmek için ellerinden geleni yaparlar. Fakat düşmanı kılıçla sadece yaralamak veya düşmanın atına hedef almak, kendilerince hoş karşılanmaz ve hattâ bu bir alçaklık olarak nitelendirilir.

Bu askerler, hayatlarını ve selâmetlerini "Nasip" veya "sitare"²² dedikleri "Fortuna" (Şans) Tanrıçasına bırakırlar. Bunun hakkında çok meşhur bir atasözleri vardır: "Yazılan gelir başına". Latinceye şöyle tercüme edilebilir: "Scriptura ueniet capiti". Bu atasözünde anlatılmak istenen aşağı yukarı şudur: "İnsanın başına gelecek olanları, "Fortuna" Tanrıçası o kişinin alınına doğar doğmaz yazar. Bundan kaçması imkânsızdır. Yıkılması mümkün olmayan bir kuleye saklansa dahi, alnında yazılı olanlardan kaçması imkânsızdır".

Askerlerin kahramanlıkları, mısralar halinde kroniklerinde dile getirilir. Bu kahramanlık hikâyeleri her yerde okunur ve şarkı halinde söylenir. Erkekler hikâyelerin etkisi altında kalarak, ikbalperestlikleri artar, soğuk kanlılık ve kahramanlık damarları kabarıp. Böylece düşmana karşı erkekçe ve korkusuzca saldırırlar. Kahramanlıkta bulunan askerler iki misli daha fazla ücret alırlar ve bundan böyle hükümdarlarla birlikte savaşa katılması ve silah olarak mızrak, pala, ok ve demirden bir dipçik taşınması gerekir. Bazıları bir de kalkan bulundurur, ama bazıları bulundurmaz. Savaşta ve barışta maaş alırlar.

(19) Piyade askerlerin tanzimi hakkında

Ön sıradaki piyadeleri "Solaklar" oluşturur. Bunlar silah olarak pala, ok ve yay taşıyan okçulardır. "Solaklar", "Yeniçerilerden" daha değişik başlık takarlar.

İkinci kısmı "Yeniçeriler" teşkil eder ve Solaklardaki gibi silahları vardır, ancak ok ve yay yerine oluklu okyay ve balta taşırlar.

²² Bu kelime artık kullanılmıyor. "Şans, kader" anlamındadır. bk. Heffening, *a.g.e.*, s. 62.

Bütün bu askerler, vergi vermekle mükellef Hristiyan ailesinin çocuklarından oluşurlar. Bunlar zorla sünnet edilip, "Saray" denilen yerde eğitilirler. Hristiyanlara karşı bütün güçleriyle savaşır. Aldıkları maaş çok düşüktür. Takriben dört, beş veya altı "Akçe" alırlar. Altmış "Akçe" bir Kron değerindedir. Ata binmeleri yasaktır, eğer binerse ölüm cezasına çarptırılır. Ancak çok hasta oldukları vakit ata binebilirler. Türk ailesinden gelen çocuklar da Yeniçeri olarak yetiştirilir.

Üçüncü piyade alayı "Azaplar" dır. Savaş bitince onların da maaşları kesilir. Bu askerler Türk ailelerin çocuklarıdır. Daha uzun kargı ve palaları vardır. Kırmızı veya başka bir renkte başlık taşırlar. Başlıkları bezden olup, dört sivri ucu vardır, buna "Takke" derler. Giyim ve silah bakımından Yeniçerilere ve Solaklara benzemezler. Bunlar düşmanın atını bıçaklarlar.

Bunlardan başka, bir de Yunan dinine mensup "Vojinikler" denilen bir piyade daha vardır. Bunlar Türkten hiç bir ücret almazlar, fakat buna karşılık vergiden ve onda birinden muaf tutulurlar. Türk hükümdarının atlarına yiyecek vermekle ve onlara bakmakla yükümlüdürler. Bütün bu işleri kendi paralarıyla yaparlar. Savaş zamanında ise, atlara dikkat etmeleri ve ordugâha götürmeleri gerekir.

(20) Türk hükümdarlarının çadırları hakkında.

Türk hükümdarı Konstantinopol'den ayrılıp seferberliğe çıktığında, hükümdarın iki "Çadır"a ihtiyacı olur. Çadırın biri, hükümdarın o anda bulunduğu yere kurulur. Öteki çadır ise, ertesi günkü karargâh yerinde kurulur. Çadır o kadar büyüktür ki, çadırı uzaktan gören kimse, onun bir şehir olduğunu sanır. Yakından bakılınca, bir ordugâh büyüklüğünde görülür. Beylerin çadırı da hükümdarın çadırının etrafına çepeçevre kurulur. Onlardan sonra, süvarilerin çadırları gelir. İki veya üç süvari bir çadırı paylaşırlar. Piyadelerin de çadırları vardır. Dışarıda, açıkta, kimse yataamaz.

Ordu yola çıkmak istediği vakit, bir takım arabalar yol kenarından önden gider ve taş atarlar veya sopa dikerler. Böylece karanlıkta da yollarını kolayca bulabilirler. Gece yarısından öğle vaktine kadar, ordu sıra halinde ilerler.

Hükümdar yol boyunca, iki "Paşaları" arasında atın üzerinde gider ve onlarla konuşur. Onların önünde, atların üzerinde "Yeniçeriler" ilerler ve

geceleri fener tutarlar. “Yeniçeriler”i “Çavuşlar” takip eder. Çavuşlar, demirden, her tarafı dikenli bir dipçik taşırlar. Bu dipçikle, hükümdara ok veya taş atılmasını engellemek amacıyla, etrafta bulunan insanları uzaklaştırırlar.

Çavuşlardan sonra, Hassa muhafızları olan “Silahtarlar” ilerler. Bunlar sayıca çoktur. Bunların aralarında, içinde erkek çocukların bulunduğu, birçok araba ilerler. Bu oğlanlar, Türk’ün kendisini veya onun Beylerini eğlendirmek amacıyla bulunurlar. Süvari, piyade askerleri ve değişik insan topluluğundan oluşan bu büyük ordunun önünden, yukarıda bahsi geçen Beyler atın üzerinde ilerler.

(21) Beraberinde götürdükleri hayvanlar hakkında

Arkalarında çok sayıda deve, katır, at (arada bir “fil”) ilerler. Bunlar, erzak, çadır ve buna benzer ordu ihtiyaçlarını taşırlar. Hükümdara ait çadırın kurulduğu yerde, tıpkı şehirdeki gibi, herşeyin belli bir düzene girmesi gerekir.

Çadırın etrafında terzi, fırıncı, kasap ve değişik türde etli yemekler pişiren ahçı bulunur. Taze et bulamadıkları vakit, erzak olarak beraberinde getirdikleri ekme, peksimet, “Pastırma” diye adlandırdıkları kuru et, peynir ve kesilmiş sütün peynir kısmı alırlar. Türkler açlığa, susuzluğa, soğuga ve hertürlü zorluklara karşı dayanıklıdırlar.

Şehirlerde pek yaşamazlar. Genellikle tarlada, pınar veya samanlığın yanına kurulan çadırlarda yaşarlar. Kendilerinden çok, hayvanlarını düşünürler. Kendileri az yiyeceklerle yetinirler. Kesilmiş süttten oluşan peyniri suyla karıştırıp içine ekmeği batırarak yemek, onlara kâfi geliyor. Evet, kalfa gibi, beyi de bununla yetinmesini biliyor.

Geceleri her taraf o kadar çok sessiz olur ki, bir esir kaçtığı takdirde bile, peşinden koşamazlar, yeter ki sessizlik bozulmasın, bağırılıp çağırılmasın. Gürültü yapan kişiye ağır ceza verilir. Fakat yatacakları vakit ve sabahları kalkıp giyinecekleri vakit, yüksek sesle üç defa şunu bağırırlar: Allah, Allah, Allah hu.

(22) Seferberlikteki hak ve hukukları hakkında

Savaşta iken çok sıkı disiplin kuralları vardır, öyle ki, hiç bir asker bir şey çalmaya cesaret edemez, aksi takdirde o kişi acımasızca cezaya çarptırılır. Aralarında bekçiler bulunur.

Yolculuk boyunca askerlerin ihtiyaç duyacağı yiyecekleri, sekiz on yaşlarındaki erkek çocukları tarafından satılmak üzere taşınır: ekmek, yumurta, meyva, yulaf v.s.

Bekçiler, yol üzerinde bulunan bütün bağ ve bahçeleri korumakla da yükümlüdür. Sahibin izni olmadan, bekçiler dahi tek bir elma veya başka bir meyva almaya cesaret edemez. Çünkü bunun cezası ölümdür. Bir keresinde Türk ordusunun İranlılara karşı açtığı savaşta bulunduğum zaman, bir "Sipahi"nin ve onun uşağının ve atının boyunları vurulduğunu gördüm. Sebebi şuydu: askerın atı başı boşken bir tarlaya girmişti.

(23) Savaşı kazandıklarında, düzenledikleri kutlamalar hakkında

Türklerin zafer haberi geldiği zaman, bütün şehirler büyük bir coşku ve sevinç içinde kaynar. Özellikle gece olunca, muhteşem bir şekilde kutlalar: her tarafa fener ve mum yerleştirirler. Evlere ve özellikle hükümdarın geçeceği sokaklara halı, örtü ve ipekli kumaş asarlar.

Hükümdar, zafer şenliğini nihayet Konstantinopol'e de getirir. Savaşa katılmadığı zamanlar, hükümdar Konstantinopol'de ikâmet eder. Ancak kanunlarına göre, üç senede bir bizzat kendisi de Hristiyanlara karşı açılan savaşa, İmparatorluğu genişletmek veya savunmak amacıyla katılması gerekir.

(24) Avcılıkları hakkında

Dünyada Türkler kadar avcılığa meraklı başka hiç bir millet yoktur. Yabanî hayvanların peşine düşerken, at sırtında ıssız dağ ve ovalardan geçmeler ve değişik hayvanlar avlarlar. Eğer hayvan, köpek tarafından öldürüldüyse, bu hayvanı ne Türkler ne de o bölgelerde oturan Hristiyanlar yer. Yabanî bir domuz öldürülürse, onu Hristiyanlara verirler, çünkü Müslümanların domuz eti yemeleri yasaktır.

(25) Esnaf ve köylüleri hakkında. Üçüncü Bölüm.

Şehir sakinleri hizmetkârlarıyla tarlalarını ekerler. Bunun onda birini hükümdarlarına vermeleri gerekiyor.

Fakat esnaf zanaatlarıyla geçinir. Kim tembellik ederse, o açlıktan ölür. Türklerin ticarî işleri de oldukça yoğundur. Bugün "Anadolu" diye adlandırdıkları Küçük Asya'da, Arabistan'da, Mısır'da tüccarlar dolaşır ve Venediklilerle anlaşma yaparlar.

Şehirlerde, (günde) iki veya üç kere yıkanabilecekleri banyo yerleri (hamam) vardır. Küçük abdest yaptıklarında, oralarını yıkarlar. Büyük abdestlerini yaptıklarında da arkalarını temizlerler.

Aynı şekilde kadınlar da kendi başlarına temizlenirler. Uşak ve hizmetçileri peşlerinden su dolu kâseyle takip ederler: erkeği bir erkek, kadını da bir kız. Banyodan sonra da kadınlar kendilerine bir krem sürerler. Bu kremin etkisiyle yarım saat sonra kıllar dökülür. Erkekler uzuvlarındaki kıllardan aynı şekilde kurtulurlar. Kılların uzamasına hiç tahammül edemezler. Kadın olsun erkek olsun, ayda iki üç defa oralarındaki kılları yok ederler. Özellikle ibadethaneye gidecekleri zaman buna önem verirler, aksi takdirde kutsal yere saygısızlık ettiklerinden dolayı ateşe atılırlar.

Terzi, ayakkabıcı, altın, gümüş ve diğer madenleri işleyen kuyumcular, arabacı, ressam (badanacı), taş yontucu gibi değişik esnafları vardır. Ancak bunlar bizimkiler kadar sanatkâr değiller.

(26) Medenî kanunları hakkında

Türklerin ve Hristiyanların hakimi birdir. Fakat bu hakim müslümanlardandır ve her davada tarafsız davranması gerekir. Eğer biri, birini öldürürse, o zaman o kişinin de ölümü tatması gerekir. Eğer biri çalar, veya zor kullanarak birinden bir şey alırsa, o takdirde de o kişi asılır.

Bu durum, bir "Yeniçerinin" başına gelmişti. Bu Yeniçeri, pazardaki bir kadından sütü alıp içmiş ve parasını da ödememişti. Yeniçeri hakim tarafından sorguya çekildiğinde, suçunu inkâr etti. Yeniçeri ayaklarından başaşağı asıldı ve gövdesi etrafına ip bağlandı. Bir müddet sonra sütü kusdu. Böylece Yeniçeri derhal asılarak idam edildi. Bu olayı ben Ermenistan'dan Jerusalem'e doğru giderken Damaskos'da görmüştüm.

Zina işleyen erkek hapse atılır ve birkaç ay sonra para cezasıyla serbest bırakılır. Zina işleyen kadın ise, eşeğin üzerinde sokak sokak dolaştırılır ve çırılçplakken kırbaçlanır ve boynuna öküz barsakları asılıp taşlanır.

(27) Ziraatları hakkında

Müslümanlar ve Hristiyanlar tarla, üzümbağı ve otlak yerleri ekerler. Bizde olduğu gibi, burada da buğday, darı, arpa, yulaf, çavdar gibi hububat, fasulye ve çeşitli baklagil ve sebze yetiştirilir. Pirinç, keten, ayva²³ bakımından da bizden daha zengindirler.

²³ Georgievic esasında "pamuk" demek istiyor. Bu ilk baskıda yanlış lat. kelime kullanmış, ancak sonraki baskılarında bunun farkına varıp, hatasını düzeltmiş.

Her iki toplumun (Türk ve Hristiyan) üzüm bağları var, fakat bu meyvayı farklı alanlarda kullanıyorlar: Hristiyanlar üzümden şarap, Türkler ise "Pekmez" diye adlandırdıkları bir tür tatlı meşrubat yaparlar. Astıkları üzümleri öyle bir muammeleden geçiriyorlar ki, lezzet ve görünüş itibariyle taze hissini veriyor. Buna "üzüm turşu"su diyorlar.

Türklerin çok çeşitli meyvaları var: Bahçelerinde ve tarlalarında birçok kavun, karpuz ve salatalık bulunur. Fındık, elma, armut, nar, kestane, incir, kiraz, turunç v.s. ucuza satılır, fakat ülkenin her bölgesinde bulunmaz. Kapadokya ve Küçük Ermenistan'ın bazı bölgelerinde, aşırı soğuklar nedeniyle hiç bir meyva yetişmez.

(28) Çeşitli hayvanları hakkında.

"Çobanlar"ı vardır. Bunlar daima ıssız yerlerde günlerini geçirirler ve otlak yer bulma amacıyla, her ay yerlerini değiştirirler. Çadırlardan başka kalacak yerleri ve hayvan sürülerinden başka mal mülkleri yoktur. Deve, katır, at, koyun ve keçi otlatırlar. Peynir ve tereyağı yaparlar, yünlerden manto (örtü) yaparlar, buna "Kepenek" derler ve ayrıca halı da dokurlar. Bunları satarlar. Aldıkları parayla tahıl alırlar ve ailesini bununla geçindirirler.

Bu insanlar, her sene doğan hayvanların onda birini Türklerin hükümdarına vermeye mecburdurlar. Hristiyanlar ayrıca bir de haraç verirler: Her oğlan çocukları için bir Kron. Evli olmayan her erkek çocuğunu zorla alıp götürmeleri de çok acımasızcadır. Her beş yılda bir, Hristiyanların evlerini gözden geçirirler.

(29) Bina ve evleri hakkında.

Evleri pek görkemli değildir. Genellikle evlerini tuğlalardan yaparlar. Bu tuğlalar iki türdedir: bazıları fırında, bazıları da güneş altında pişirilir. Avrupadaki evlerde olduğu gibi, buradaki evlerin çatıları da sivridir. Fakat Anadolu'da çatılar masa gibi dümdüzdür.

(Çatının üzerinde) kanallar ve çukur kaplar vardır. Buradan aşağıya doğru bir boruyla yağmur suyu akar.

(30) Giyimleri hakkında.

Yünden, ketenden ve çok güzel ipekli kumaştan yapılmış elbiseleri vardır. "Kaftan" diye adlandırdıkları giyimleri vardır: dardır ve tâ ayak bileklerine kadar uzanır.

Bizdeki pantolonları kınıyorlar, çünkü bu pantolonlar insanın ayıp yerlerini çok fazla belli ediyormuş. Üzerlerine giydiklerine "gömlek" derler. Mendillerini leylak rengine boyarlar. Başlarında "Tülbent" veya "Türban" dedikleri başörtüsü vardır. Başörtüsü piramitsel olarak döndürülerek kule görünümünde sarılmıştır.

Zengin adamların karıları sokağa çıkarken, yüzlerine peçe takarlar ve hiç bir yabancı erkeğe yüzünü göstermezler. Hiç bir zaman pazara çıkmazlar. Kadın da erkek de "pabuç" veya "çizme" diye adlandırdıkları ayakkabıyı giyerler. Uzun süre kullanabilmeleri için ayakkabıların tabanı sağlam yapılıdır.

(13) Yemekleri hakkında.

"Ekmek"lerin lezzeti fena değildir. Bizdeki gibi siyah ve beyaz ekmekleri vardır. Fakat hamurun üzerine "susam" diye adlandırdıkları bir tür tahıl serperler. Sonra hamur pişirilir ve bu ekmeği yiyince susam ağızda hoş bir tad bırakıyor. Bizde susam hiç kullanılmaz, sadece İspanya'nın bazı bölgelerinde, meselâ Granatan ve Sibilya Krallıklarında susamın kullanıldığı görülmüştür.

(32) İçecekleri hakkında.

Üç çeşit içecekleri vardır. İlki "şeker" den yapılır veya suyla bal karıştırılır. Buna "şerbet" derler.

İkinci içecekleri kurutulmuş üzümünden yapılır. Bu üzümler sapından ayrılıp suda kaynatılır ve içine gül suyu ve biraz bal karıştırılır. Buna "hoşaf" derler ve Türkiyenin her yerinde satılır. Bu içecek tatlıdır ve barsakları çalıştırır.

Üçüncü içecekleri ise, kayatılmış koyu meyva suyundan elde edilir ve buna "pekmez" derler. Lezzet ve görünüş açısından bala benzer. Suyla karıştırılır ve genç erkeklere içmeleri için verilir.

(33) Sofra âdâbları hakkında.

Yemek vakti geldiğinde "hasır" sererler, onun üzerine de halı veya minder koyarlar. Bazıları çıplak döşeme üzerine otururlar.

Masalarına "sofra" derler. Bu masa deriden yapılmış olup, cüzdan kesesi gibi açılıp büzülebilir. Masaya bizdeki gibi oturmazlar, yaşlılar gibi de yatarak yemeklerini yemezler. Fakat terziler gibi bacaklarını bağdaş kura-

rak otururlar. Yemekten önce dua okurlar ve konuşmadan sessizce yemeklerini çabucak yerler.

Yemek esnasında kadınlar bulunmaz. Oniki yaşından büyük erkek hizmetkârlar kadınların bulunduğu eve giremezler. Fakat 12 yaşından küçük olanlar, onların bulunduğu yere girip çıkabilirler. Daha ileride başka bir evde oturan yaşlılara da hizmet ederler. Kadın kölelerin dışarı çıkmaları yasaktır, sadece hanımıyla beraber banyoya veya şehrin dışına, bağ-bahçelik yerlere gidebilir (Türk kadınları sık sık dolaşmaya çıkarlar). Fakat bunun haricinde hep evin içinde çalışırlar ve erkek kölelerle konuşmaları bile yasaktır.

Ah, lütufkâr tanrım, kim bu dünyevî yaşantılarındaki ve dinî inançlarındaki utanç verici yanlarını ve zalimliklerini anlatabilirdi! Mehemmed'in inancını ve ayinlerini öğrenen sizler, temizlenmeleri ve yıkanmaları hakkında ve bu tür temizlenmelerle ruhlarını da temizlediklerini umut ettiklerini öğrendiniz. Halbuki onların kalbi pislikle doludur. Kör önderleri Mehemmed sayesinde, gerçek ölümsüz tanrıyı göremiyorlar. Mehemmed'in daha başka kurallarına da uymak zorundadırlar ve ona itaat da ediyorlar. Fakat ben, okuyucularımın midelerini bulandırmamak için, özellikle büyük bir titizlikle, tefferuattan uzak durdum²⁴.

²⁴ Georgieviç, öteki baskılarında bu son paragrafı çıkarmıştır.